

בענין חציו לה' וחציו לכם (ב)

(השלמה לגליון ט"ו)

ב"שמעתא עמיקתא" גליון ט"ו על חג השבועות, הבאתי ששמעתי מחכ"א שליט"א שהגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לו, שבחג השבועות אפשר להחליף זמן השינה מהלילה ליום, ולא מגרע בזה מהחציו לה', ע"כ. [ע"ש].

והנה התקבל מכתב במערכת. שאחד שאל את הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל:

ידוע ומפורסם העניין דמצות יו"ט לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתיה.

ומובא במ"ב סי' תקכ"ט ס"ק א' שהדרך הנכון לעשות הוא: בבוקר מקדימין לילך לבית הכנסת ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענינו של יום, ומתפללין מוסף וחזורין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות ושונין עד חצי היום, ואחר כך כשבא זמן מנחה מתפללין תפלת המנחה, [והולכין] להתענג בשמחת יו"ט שאר היום עד הלילה כדי לקיים חציו לכם, עכ"ל.

א"כ ביום מתן תורה חג השבועות שהמנהג הוא לעסוק בתורה במשך כל הלילה עד הבוקר, כיצד יקיים החציו לה' שהרי אין ביד אדם מספיק כח כדי להיות ער כל הלילה עד חצות היום, שהרי מובא במ"ב דהנכון הוא לקיים החציו לה' קודם החציו לכם.

ועוד דהמובא בשל"ה הקדוש במסכת שבועות עמוד התורה, המעשה הנורא בליל שבועות עם הבית יוסף ועשרה מתלמידי החכמים בשם הרה"ג ר' שלמה אלקבץ זצ"ל: "...בלילה הראשון שינה בעינינו לא ראינו אפי' רגע כמימריה וגם ביום לא הונח לישון כי דרוש דרש החסיד אחר המנחה..."

לכן יורני רבנו כיצד לנהוג: האם לעסוק בתורה כל הלילה כמנהג ישראל קדושים, או לישון בלילה ולעסוק בתורה בבוקר עד חצות כדי לקיים החציו לה' כתיקונו ובישוב הדעת.

והשיב לו הגר"ח שליט"א: חציו לאו דווקא, אלא חלק לה' וזה אפשר לצאת בתפלות אחר שכבר למד בלילה. [ע"כ המכתב]

ולכאורה מבואר מזה שהגר"ח נוקט שחציו לכם הוא לאו דווקא, וכדעת הפמ"ג (ס' רמ"ב בא"א סק"א) דחלקו חציו לאו דווקא בצימצום, רק מקצת לה' ומקצת לכם ומצות עשה לאכול, ורשות בידו לעשות רובו לה' או רובו לכם או חצי ממש. וכן דעת המהרש"א בביצה בתירוץ השני, וכן בשפת אמת בביצה שם.

המשך בעמוד הבא

גליון יח' - פ' שלח היתשיע / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

מי שהניח תפילין ואח"כ מצא שלא היו בהם פרשיות האם קיים מצות תפילין

נשאל הגר"ח פלאג"י זצ"ל (שו"ת לב חיים ח"ב סי' י) על אחד שהניח תפילין כמה שנים, ואח"כ מצא שלא היו בהם פרשיות כלל, אלא היו "מלאים מגרעינים", איזה תשובה יקבל על עצמו על מה שעבר על 'לא תשא' מברכות לבטלה, ועל ביטול מצות עשה של תפילין.

ועיי"ש שהביא מדברי החיד"א (דבש לפי מע' כ אות ד) שכתב בשם השבלי לקט שודאי יש לו שכר על מצוותו אף בכה"ג, ונמצא כי האיש הלזה אין בו עון אשר חטא, לא משום ביטול מ"ע ולא משום ברכות לבטלה שעובר בלא תשא, עכ"ז יש לו לתקן על עון ביטול מצות עשה, ס"א תעניות, ע"כ.

וכן דעת הבא"ח בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' ב) שלא יגרע משכרו כלום כיון דלבו שלם לשמים, ואפילו במקום דאיכא עבירה כגון ברכה לבטלה, דלא גרע מהא דמצינו "גדולה עבירה לשמה", ע"כ. ועיי"ש שמוכח מדבריו שאפילו כפרה לא בעי. [שו"ר שהובאו דבריו בהליכות שלמה (תפלה פ"ד הגה 21 ועיין הגה 115)].

אלא שלכאורה יש לתמוה אמאי לא הוכיחו דבריהם מהא דאייתא בקדושין (מ.ו.) "מאי ולחושבי שמו אמר רב אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ע"כ. ובסוטה (י"ד.) דרש רבי שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך, אלא כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, אמר לו הקב"ה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם, ע"כ. יוצא דאמרינן אונס כמאן דעביד לענין מצוות.

וכן מצאנו בתשב"ץ (ח"ג סס"י רפח) שכתב על מי שנאנס (בעודו עולה לארץ ישראל) ולא השלים מצותו, דעליו אחז"ל קדושין (מ.ו.) מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אמר ר"א אפילו חשב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ע"כ. ובתשובת מהר"י ברונא (סי' ע"ו) כתב מטעם הנ"ל דאפשר דאפילו לגולל מחילות לא צריך אם מת דרך הליכתו לא"י דהוא כאילו מת בא"י. והמהר"ם שיק (יו"ד סס"י דכה) כתב שיש להם גם מצות עשה של ישיבת א"י ושפיר זוכין לעולם התחיה, ע"כ.

וגדולה מזו כתב בתשובת מהר"י אסאד (או"ח או"ח סי' קלז באמצע תשובה) שמי שבירך על דעת לאכול כזית מרור ושוב לא השלים השיעור מחמת אונס, אין ברכתו לבטלה שהרי ברכתו היתה על דעת לאכול שיעור וגם התחיל ואכל קצתו, ושוב שאינו יכול להשלים אכילתו אונס הוא, וקיי"ל אונסא כמאן דעביד דרחמנא פטריה, ע"כ. מכל זה מוכח כמש"כ שלגבי מצות אמרינן אונס כמאן דעביד.

שו"מ בתשובת חת"ס (ח"מ ס"א א ד"ה ולפי הנלע"ד) שמהא דאמרו חז"ל מי שחשב לעשות מצוה ונאנס וכו' מבואר דאמרינן דאונסא כאילו נעשה מעשה בפועל וזה מחסדי הבורא יתייש על עושי רצונו. וכן הוכיח בחכמת שלמה (רס"י תקמה) דאונס במצוות הוי כעשאה נאולם עיי"ש שיצא לחלק בין מצוות שאין חיוב המצוה בגופו ומהני בו שלוחות דלכך האונס עושה כאלו קיים העשה, בין מצוות דהוי חיוב דוקא והיא מצוה בגופו דוקא ולא מהני עיי"ש שליח דבכה"ג לא אמרינן אונסא כמאן דעביד שהרי עכ"פ בגופו לא הוין ועלין עוד בלב חיים (ח"א סס"י צא ד"ה וגם ראיתי להרב שבות יעקב) [ועי' במשך חכמה (פ' בא יג. ט)].

אלא שיש לתמוה עיי"ז מהא דאייתא בחולין (פ"ו.) מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה וחייו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים משום שכר ברכה. ולכאורה קשה הרי כיון שנאנס נחשב כאילו קיים המצוה ולמה על חבירו לשלם עבור המצוה שחטף לו. ושמא י"ל דשאני מצוה הנעשית בגופו דמקבל שכר טפי (עיין רש"י קדושין לא.). שוב העירו לי שכבר עמד בזה החת"ס (חולין שם ד"ה וחייו ר"ג) וכתב שעשרה זהובים אינו שכר שיווי המצוה ולא הברכה, שהרי למה לו לשלם לו הפסדו הלא חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאו מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו, נמצא זה שחטף ממנו מצותו לאו מידי חסריה. אך הפרש יש בין העושה מצוה ומקבל שכר או נאנס ולא עשאו ומקבל שכר, כי זה העושה עובד ה' בשמחה ובטוב לבב ונשכר עיי"ז, וזה שנאנס מצטער על שלא זכה לעבוד ה' ומקבל שכר שמים על צער, נמצא אעפ"י שלענין שכר שמים אין הפרש, מ"מ בצערא בגופא איכא הפרש, והענישו ר"ג עשרה זהובים לפי שיעור צערא דגופא, ע"כ, ודו"ק [שו"מ דכן ס"ל להגריש"א

שליט"א (אשרי האיש ח"א פ"ה אות יט) דאם רכש התפילין אצל סופר ירייש לא יתבעוהו עיי"כ שלא קיים מצות תפילין].

האם חיוב ברכת המזון הוא דוקא על לחם החייב בחלה

ודוע ומפורסם מחלוקת הראשונים מה נחשב פהב"כ, האם היינו לחם פריך, ממולא [במיני מתיקה וכד'], או נילוש [במי פירות וכדו']. וכבר הכריע הב"י (סי' קסח) דספק ברכות להקל ומברכים על כולם ברכת בורא מיני מזונות ולאחריהם מעין שלש, [ועיין **בביאור הלכה** (סי' קעו ד"ה ברך על הפרפת, וסי' קסח ד"ה טעונים ברכה) שמבואר שלא הוכרע הדבר, ע"ש. ועיין עוד בביאור הלכה בסי' קס"ח (ד"ה והלכה כדברי כולם) מש"כ בשם המאמר מרדכי], אא"כ קבעו עליו שאז ברכתו כברכת הלחם.

ולכאורה יש לתמוה איך הפקיעו חכמים החיוב של שלש ברכות שהוא מן התורה. דהנה ברכהמ"ז חייבים מדאורייתא אם שבעים מאכילת פת, וגדר השביעה תלוי בשביעה של כל אחד, אפילו אם לא אכל שיעור שאחרים קובעים עליו, וכמו שפסק **המ"ב** (סי' קפד ס"ק כב), וצ"ע.

ובאמת מצינו **בבבן העוזר** (סי' קסח ד"ה תו כתב הב"י) שכתב שבספק פת הבא בכיסנין פסק המחבר לקולא שיש לברך עליו מעין ג', כיון שבדיעבד יוצא בזה יד"ח ברכת המזון. וכל זה אם לא שבע, אבל אם שבע גם הב"י מודה דהוי ספק דאורייתא אולי זה פת, וע"כ מברך ברכת המזון.

משמע מדבריו שאם הוא פת הבאה בכיסנין שמתקיים בו כל ג' התנאים, אע"פ שהוא שבע ממנו אינו חייב בברכת המזון מן התורה.

אולם **הרע"א** (בביאורו על שו"ע שם על סע' ו) תמה עליו דפת הבא בכיסנין הוא פת גמור "לענין חלה ומצה", ואיך נפטר ע"י ברכת מעין ג'. ובע"כ שע"י ברכת מעין ג' נפטר מחיוב ברכת המזון [וע"ש עוד תירוץ אחר]. ולפי דבריו יוצא חידוש גדול, והיינו דהמסתפק אם בירך ברכה אחרונה על פהב"כ (אם שבע) חייב לחזור ולברך דספק דאורייתא לחומרא. ועיין עוד **בגרי"ז** (סי' קסח אות ח) שכתב ג"כ כדברי הרע"א שמעין ג' פוטר ברכהמ"ז. ועיין **בערוה"ש** (שם אות ו-ז).

איברא שכדברי הרע"א מבואר **ביראים** (סי' רגג) שהרי כתב להדיא שחיוב ברכהמ"ז הוא "על לחם" והיינו כל דבר הבא לידי חימוץ "המחויב בחלה". וכ"כ **הסמ"ג** (מצוה כז). ואחריהם **הפמ"ג** (סוף פתיחה לתערוכות). [ועיין עוד **בפמ"ג** (א"א סי' קסח ס"ק טז) ו**בעמק ברכה** (פומרוצ'יק עמ' נט אות א)].

אמנם **בסמ"ק** (מצוה קט) לא משמע כדבריהם שהרי כתב שהמצוה היא לברך "על המזון" דכתיב ואכלת ושבעת וברכת. וז"ל **הרמב"ם** (ברכות פ"א ה"א) מצות עשה מן התורה לברך אחר "אכילת מזון" שנא' ואכלת ושבעת וברכת וכו' ואינו חייב מן התורה אלא אם שבע. ועיין **בחינוך** (מצוה תל) שכתב שנראה מדברי הרמב"ם ז"ל ואחרים עמו שאין עיקר חיוב ברכה דאורייתא אלא על אכילת שביעת מזון, ולא על שאר מינין שאינן משביעים. נוכח מבואר **בעמודי ארזים** (על היראים שם), אולם עיין **ברדב"ז** (ח"ח סי' א') מש"כ בביאור דברי הרמב"ם].

והנה לפי דברי הרמב"ם ודעימיה דס"ל שברכה אחרונה מה"ת היא על דברים המשביעים, י"ל דאין זה תלוי בחיוב חלה. ולדעתו אפשר שפת הבאה בכיסנין אע"פ שחיבת בחלה כיון שאין פת זו עיקר מזון של אדם ואין הדרך לקבוע עליו ממילא אין זה פת החייב מן התורה בברהמ"ז, וא"כ י"ל דמי ששבע אע"פ שלא אכל שיעור שאחרים קובעים עליו מ"מ אינו חייב מן התורה לברך ברהמ"ז.

וכן מבואר **בלבוש** (סי' קסח אות ו) וז"ל: אין מברכין המוציא וגי ברכות דאורייתא אלא על פת שתחילתו עיסה והוא הנקרא לחם בפי רוב בני"א, והיינו אותו שלשין אותה העיסה במים וקמח ואין מערבין בה דברים אחרים שהוא המשביע ביותר וכו', לפיכך פת הבא בכיסנין אין מברכין עליו המוציא וגי ברכות, ע"כ. הרי להדיא שלברכת המזון לא בעינן פת החייב בחלה, אלא פת שרוב בני"א קוראים לו לחם והוא הלחם המשביע ביותר. [ועיין **ברא"ה** (ברכות פ"ו טד"ה קרא חייא). ועיין **בשד"ח** (ח"ו עמ' 337 אות יא)].

ולפי"ז לכאורה יש לדחות עיקר קושיית הרע"א הנ"ל, דלעולם לא מברכים ברכהמ"ז על פתהב"כ ודאי, כיון שאינו לחם המשביע, ומשום הכי אינו חייב בברכהמ"ז [וז"ל **הדד החיים** (הל' ברכות סעי' ג בקונטרס אחרון): נלע"ד כיון דרש"י כתב הטעם בפהב"כ דאין אוכלין ממנה רק דבר מועט ומאכלה מועט נראה מזה דעיקר טעם הפטור בפה"ב הוא משום דכיון דעל פת כזו אין רגילין לקבוע עליו סעודה לא חשוב לברך עליו המוציא וגי ברכות ולפיכך הכל תלוי בראות עיני המורה וכל שהוא פת שאינו מדרך העולם לקבוע עליו סעודה לפי ראות עיניו יש לו דין פהב"כ, עכ"ל].

המשך מעמוד קודם

ולא כדמשמע ברמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ו) שצריך חצי בדוקא. וכו"נ מהמהרש"א שם בתירוץ הראשון. וכן דעת האוה"ח בספרו "ראשון לציון" (ביצה שם ד"ה חלקה). וכו"כ בשו"ת "דברי מליכאל" (ה"ו סי' ד) דבעינן חציו ממש. [וכמו שהבאנו בעלון הנ"ל].

זהו דלא כמו שמשמע מדבריו, דסובר דבעינן חצי דוקא, אלא שנוקט שאפשר להחליף זמן השינה מהלילה ליום.

ושלחתי כל זה לאותו חכם, והשיב לי (במכתב): כבודו זוכר נכון, אלא שבדבר זה הגר"ח קניבסקי שליט"א לא פסק כן בצורה ברורה, (כדרכו בהרבה דברים שאינם מפורשים שאומר מה שנראה לו דרך צידוד, וכמו שאפרש).

והענין היה כך: אני ישבתי קדם הגר"ח שליט"א אור לערב שבעות תשס"ו ואמר לי ג"כ שלא צריך "בדיוק" חצי לה' חצי לכם, וזה אחרי שהזכרתי לו דברי הרמב"ם.

זאת אומרת שדעתו שגם לפ"ד הרמב"ם דבעי' חצי חצי א"צ בדיוק (כמו ויקח משה חצי הדם וגר' בסו"פ משפטים וע"ש ברש"י).

וחוץ מזה טען הגר"ח ק שגם למד כל הלילה למה לא יצטרף זה לחצי לה'?

ומה שאמרו ללמוד ולהתפלל חצי מהיום היינו מן הסתם שישן בלילה שאז אינו בחשבון.

ובאמת כל זה מבואר גם במכתב שהביא כת"ר בצילום אלי, שכתב חציו לאו דוקא כו' וזה אפשר לצאת בתפלות אחר שכבר למד בלילה עכ"ל. ומבו' דלא סגי במעט לה' ביום אלא בע"י בערך חצי אלא שא"צ בדיוק, ועל כן אם למד בלילה ומתפלל ביום הרי זה יחד בערך חצי. [עכ"פ נראה דלא ס"ל כמ"ש כת"ר כד' הפמ"ג ומהרש"א בתי' ב], ע"כ המכתב.

[הרב מ.ג.ק. שליט"א]

"שבת קודש"

בשם רבינו הגר"א הובא [בספר "גביע גביעי הכסף" לתלמידו ר' בנימין ריבלין]: "מרגלא הוי בפומיה, בשבת מצוה להתענג באכילה ושתייה ומצוה ללמוד, וטוב יותר שירבה בלימודו מבאכילה ושתייה, שהרגל הלימוד יעשה טבע אצלו וילמוד גם בחול והלימוד תמיד מצוה הוא, ואכילת השבת תגרור לו תאוות אכילה גם כן אף בחול", עכ"ל. (ועי' בביאור הגר"א משלי ז', י"ד שכתב עד"ז לענין אכילת שלמים, ע"ש).

עוד הובא בשמו [בספר "שער בת רבים", סוף פרשת וירא, ומובא בס"ס "דברי אליהו"]: "שאלו להגר"א מוויילנא ז"ע מדוע אינו מרבה לישן ביום שב"ק, והלא איתא בספרים "שבת, ראשי תיבות שינה בשבת תענוג". והשיב, כיון שקראו אותו בשם תענוג, אם כן אין ראוי להרבות בו, כמו שחוקי הטבע שבמאכל מרקחת, שהוא עשוי לאכילת תענוג, לא יאכל האדם ממנו הרבה, רק מלא כף קטנה אחת".